

Обща характеристика на Концепцията за устойчиво развитие

Кремена Раянова

ВЪВЕДЕНИЕ

В основата на теорията за устойчиво развитие стои схващането, че със средствата на материално-техническия прогрес и най-модерните открития в областта на науката и технологиите ще стане възможно да се поставят под контрол всички кризи, независимо дали са икономически, социални екологични или демографски. Нещо повече – привържениците на тази концепция твърдят, че още при наличието на първите индикации за очертаваща се криза, тя ще може да се предотвратява. Макар че идеята за устойчивото развитие е широко пропагандирана и в бившите социалистически страни, всъщност тя е истинска рожба на развитото индустриално капиталистическо общество. Тя е сърцевината на идеологията на късния капитализъм и съдържа в себе си дълбоката вяра в непрекъснатия “линеен” прогрес като обществена закономерност. Днес същата теза служи и като идеологическа основа на развиващите се световни процеси. Много от защитниците на глобализма споделят схващането, че благодарение на устойчивото развитие драстично ще бъдат намалени различията между богати и бедни страни, а благосъстоянието на хората в световен мащаб значително ще нарасне.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Ако се обърнем към философията, ще видим, че идеята за устойчиво развитие съвсем не е инвенция на модерната епоха. По принцип, в науката съществуват три основни концепции за развитието изобщо. Теорията за линейното развитие, лансирана в съчиненията на хора като Огюст Конт или Чарлз Дарвин, разглежда развитието като линеен и непрекъснат процес, насочен от по-нисшите към по-висшите форми. Втората гледна точка – концепцията за цикличното развитие (с основоположник Джанбатиста Вико и по-известни последователи – Освалд Шпенглер, Арнолд Тойнби, Николай Бердяев, Карл Ясперс, Фредерик Брукс и т.н.) представя динамиката на еволюционните процеси като жизнен цикъл на зараждане, разцвет, упадък и смърт на социалните общности и формации. Третата гледна точка, на практика синтезираща предишните две – теорията за спираловидното развитие (с основоположници Имануел Кант, Георг Хегел и Карл Маркс) – визира цивилизационното развитие като еволюционен поток с начало и край, следван обаче от нов цикъл, неизбежно повтарящ някои елементи от първия, но вече на по-висше равнище.

По същността си, концепцията за устойчиво развитие представлява осъвременен вариант на позитивистките схващания и е най-близо до твърденията на Дарвин и Конт. Като цяло, това е убеждението, че естественият еволюционен процес представлява усъвършенстване, напредък и възход до постигането на една финална точка на пълноценност и завършеност. В същото време, според привържениците на тази теория, пътят към финалната завършеност не се съпътства от кризи, нито пък възходящото развитие се редува с разруха или упадък.

Самото социално-историческо развитие на човешките общности обаче, до голяма степен опровергава тази теза. През последните две десетилетия редица изследователи, политици и икономисти поставят под въпрос и дори отричат основните идеологеми на либералния капитализъм за обществения прогрес и натрупването на капитала, изразявайки резервите си и по отношение на конкретното приложение в реалността на концепцията за устойчиво развитие. Първият, успял да разколебае несломимата вяра в прогреса и безкрайния растеж, е Едуард Пестел. Съчинението му “За границите на растежа”, публикувано през 1972 като първи доклад на Римския клуб, за кратко време придобива световна популярност. В него Пестел предлага но-

ва Концепция за “нулевия растеж” и “нулевото развитие” отговарящи на съвременните нужди за възстановяване на нарушения екологичен баланс в природата и на социалното неравновесие в обществото. От този момент нататък, все повече изследователи възприемат идеята за линейния прогрес като анахронична и непригодна за новите икономически и обществени условия. Все по-често се очертават границите на прогреса, колкото вътрешноприсъщи за него, толкова и исторически обусловени. Нещо повече – през 1995 г. ООН официално отчита, че традиционните подходи към развитието са претърпели пълен неуспех. Въз основа на това заключение Бутрос-Гали признава, че както концепцията за развитие, така и самото развитие се намират в криза. Неоспорим факт е, че идеологията на устойчивото развитие не довежда до нищо ново световното капиталистическо общество, а в бившите социалистически страни, съчетана с планова икономика, тя претърпява тотален провал. Днес, в условията на пост-модерния капитализъм и при разгръщащите се процеси на глобализация, концепцията за устойчиво развитие отново демонстрира огромната пропаст между теория и практика. Защото бедните страни от Третия свят (по правило) стават още по-бедни, а богатите многократно умножават богатата си и така още повече се задълбочават различията между хегемоните в световната капиталистическа система от една страна и държавите, намиращи се в нейната периферия, от друга. Така естествено и спонтанно възниква въпросът, доколко изобщо теорията за устойчиво развитие е приложима към съвременните икономически и социални условия на живот и дали, също както идеологията на комунизма, не е само една непостижима утопия? Концепцията за устойчиво развитие възниква във време на сериозни и повсеместни глобални проблеми, особено що се отнася до унищожаване на околната среда и увеличаване на бедността. Тя е както синтез, така и компромис; тя е едновременно източник на ползи и неясноти за всички, които работят върху идеите и усилията за постигане на глобален баланс в развитието на обществото и икономиката и нуждите на околната среда. Общоприетата концепция за устойчивото развитие за пръв път е дефинирана в доклада „Нашето общо бъдеще“ от 1987 г. на Световната комисия по околната среда и развитието, известна като комисията „Брунтланд“ (по името на нейния тогавашен председател Гру Харлем Брунтланд). Там е записано, че устойчивото развитие е „развитие, задоволяващо потребностите сега, но без да се поставят под заплаха възможностите за задоволяване на потребностите на бъдещите поколения“. Това определение придобива широка популярност и никой не прави възражение по неговата същност. Основното предизвикателство обаче се състои в това как определеното да се отрази във функционираща система. Определението съдържа две ключови променливи, които ограничават интерпретациите и които поддържат аргументите за иницирирането на повечето значими инициативи при формулиране на политиката за устойчиво развитие. Тези променливи са „потребности“ и непряко засегнатата концепция за „ограниченията“. Те, от своя страна, са базирани на технологичните и социалната организация, както и на възможностите да използват околната среда като средство за удовлетворение на човешките потребности. Бедните и неразвити региони изискват специално внимание в политиките за развитие. Най-голямо усилие при интегриране на устойчивостта на околната среда с намаляване на бедността се формулира от т. нар. Цели на хилядолетието за развитие (Millennium Development Goals)⁹⁶ и опитите на Програмата на ООН за развитие (UNDP)⁹⁷ да свърже тази устойчивост с доминиращите глобални парадигми в развитието.

⁹⁶ На 8 септември 2000 г. в Ню Йорк всички държави – членки на ООН приеха т.нар. Декларация на хилядолетието. На базата на Декларацията бяха обособени осем Цели на хилядолетието за развитие (ЦХР), с чието постигане до 2015 г. се ангажира международната общност

⁹⁷ Програмата на ООН за развитие (ПРООН) (United Nations Development Programme, UNDP) е глобалната мрежа на ООН за развитие. Тя се застъпва за промяна и свързва страните на знания, опит и ресурси, с цел да помогне на хората да изградят по-добър живот. ПРООН оперира в 166 държави и

Налагането на устойчивото развитие като доминираща парадигма в края на 80-те и началото на 90-те години на миналия век е следствие от новите политически тенденции, в които на дневен ред излизат именно проблемите на околната среда. И ако тези проблеми започват да се оформят като приоритет в развитите страни още от 60-те години насам, то по-голямата част от развиващите се страни не крият своята загриженост, че залегалите в международните споразумения мерки и изисквания в областта на околната среда могат да се превърнат в сериозна „спирачка“ за тяхното развитие и модернизация. Тези проблеми добиват съвсем конкретни измерения по време на конференцията на ООН за развитие през 1972 г. в Стокхолм, където развиващите се страни явно заплашват да се оттеглят от участието, ако техните проблеми не се вземат под сериозно внимание.

Най-ясната формулировка на тези опасения може да бъде намерена в един доклад, който е изготвен главно от експерти на развиващите се страни за участието в конференция „Фунекс“, Швейцария. Тази конференция представлява по същество среща на експерти и е свикана по предложение на генералния секретар на конференцията в Стокхолм Морис Стронг. Окончателната декларация на конференцията представлява първи опит за интегриране на приоритетите за околна среда с тези на развитието. Макар интеграцията да не е напълно успешна на политическо ниво, то тя подготвя почвата за т.нар. консенсус за устойчиво развитие, появил се години по-късно.

Концепцията за устойчиво развитие възниква като резултат на осъзнаването на необходимостта от конструктивни идеи за преодоляването на негативните явления в съвременното общество, застрашаващи човечеството от екологична катастрофа и социална дезорганизация. В този смисъл тя е своеобразен отпор на съществуващите в обществото норми съдържащите се в тях образци и модели на поведение. Едновременно с това теорията за устройство и развитие възплъщава в себе си нови ценности и нови принципи на регулиране на процесите в областта на икономиката, социалната сфера и околната среда. В този смисъл „устойчиво развитие“ е сложно понятие, което консолидира традиционните схващания за взаимовръзката между човека и природата, придавайки им ново значение, съответстващо на модерната социална теория и практика.

Новото в концепцията за устойчивото развитие е, че тя залага на системния подход към основните ценности и формулирането на нормативни принципи, които са база на консенсус за целите не „развитието“.

В теоретичните изследвания, посветени на връзката между общата концепция за устойчиво развитие и конкретното ѝ приложение в сферата на околната среда, няма единно разбиране и единно становище⁹⁸. Мненията се движат по широка скала от общо одобрение през известен скептицизъм до пълно отричане, изразяващо се в разбирането за определена утопичност при възприемането на този модел. Многобройните критики често се свеждат до отхвърляне на самото съчетание между „устойчивост“ и „развитие“, тъй като етимологично едното изключва другото. Въпросът е обаче какво съдържание се влага в комбинацията между двете понятия, а то е, че на базата на устойчивостта, т.е. стабилността, се осигурява поемането на задължения от страна на държавите, правителствата и международните организации за извършването на позитивни действия, насочени към постигане на желаното състояние на социалната система на регионално, национално и глобално равнище⁹⁹.

работи съвместно с тях, върху техните собствени решения на глобалните и национални предизвикателства на развитието

⁹⁸ По-подробно по този въпрос вж. Meadcroft, J. Planning for Sustainable Development – insights from literatures of political science – European Journal for Political Research, vol 31 № 4/1997.

⁹⁹ Meadcroft, J. European Journal for Political Research, vol 31 № 4/1997, p. 427-454

Други автори подлагат на остра критика термина “Устойчиво развитие”. Според Шнайдер той води до объркване, многобройни интерпретации и недоразумения по отношение на съдържанието, което се влага в термина “устойчивост”¹⁰⁰.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всъщност концепцията за устойчиво развитие и проекцията ѝ върху околната среда е концентриран израз на новото разбиране за връзката между човека и природата. Става въпрос за ориентирана към човека стратегия, при която, от една страна се осигурява естествено придобитото от него право на благоприятна околна среда, а от друга, самият човек се обвързва със задължението да съхрани природното разнообразие, част от което е и той самият. Освен това икономическият растеж и новите технологии се подчиняват на принципите на хуманизма. Разбира се, много е трудно да се очертае в детайли сложната конфигурация на връзката между икономическото развитие и опазването на околната среда и контекста на концепцията за устойчиво развитие. Това обаче не означава, че не могат да бъдат определени параметрите на процеса. Водещо значение има отговорът на въпроса в какъв свят живеем и какъв свят ще оставим за бъдещите поколения. В този дух са изработени и документите на международните организации, чиято активност е концентрирана върху осигуряването на устойчивото развитие. Водещи институции в тази насока са Комисията по устойчиво развитие към ООН, Международния изследователски център по развитие, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, Международната банка за възстановяване и развитие, Европейският съюз и обособените в неговата структура специализирани звена.

ЛИТЕРАТУРА

1. Meadcroft, J. Planning for Sustainable Development – insights from literatures of political science – European Journal for Political Research, vol 31 № 4/1997.
2. Meadcroft, J. European Journal for Political Research, vol 31 № 4/1997, p. 427-454
3. Шнайдер, Б. Скандал и срам, С. 1996. с. 61-83

За контакти:

Гл. ас. Кремена Раянова, Катедра „Публичноправни науки”, Юридически факултет, Русенски университет „Ангел Кънчев”, e-mail: k_raynova@abv.bg.

¹⁰⁰ Шнайдер, Б. Скандал и срам, С. 1996. с. 61-83